

KARŞILIKSIZ ÇEKLERDE BANKANIN SORUMLULUĞU

Yücel OĞURLU*

GİRİŞ

Günümüzde ticari hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen kıymetli evrak içerisinde çek, güngçetikçe daha fazla kişi tarafından kullanılmakta ve önem kazanmaktadır. Bu nedenle çeklerin ödenmemesi ile ilgili sorunlarla uygulamada sık sık karşılaşmaktadır.

Pazar ekonomisinin hemen hemen tüm koşulları ile işlediği ülkemizde, mahkemelerde kıymetli evrak türlerine ilişkin sorunlar önemli bir yer tutmaktadır. Acaba bu bağlamda çeklerin konumu nedir? Çekin ödenmemesi karşısında en azından lehdarın zararlarını hafifletecek önlemler nelerdir ya da neler olması gerekir? Diğer bir sorun ise ekonominin ve ticaret hayatının düzenli ve güvenli çalışması için çek ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılıp yapılmadığıdır.

Hiç kuşkusuz, bonoların nerede ise güvenilirliğinin ortadan kalktığı şu günlerde çeklerin de aynı akıbete uğramasının önlenilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada kıymetli evrakın belki de ülkemizde en sık ve güvenilir şekilde kullanılan türü olan çekin karşılığının bulunmaması durumunda zararın karşılanması ve tarafların mağdur edilmemesi için alınan yasal önlemler üzerinde durulacaktır. Çalışmamızda muhatapın sorumluluklarının neler olduğu konusu, Yargıtay kararlarından örnekler verilerek incelenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde kıymetli evrak kavramı üzerinde durulacak ve kıymetli evrakın önemli bir grubu olan çekin önemi hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde karşılıksız çek keşide etme suçuna değinilecektir. Üçüncü bölümde ise, karşılıksız çekte muhatap bankaların ne şekillerde sorumlu oldukları ve üzerlerine düşen görevlerin neler olduğu Yargıtay kararları ışığında incelenecektir.

I. ÇEKİN ÖNEMİ

Hakkın senede bağlı olduğu ve senet olmaksızın dermeyan ve devir edilemeyen senetler kıymetli evrak olarak tanımlanmıştır¹. Ticari yaşamda para ile ödemenin her zaman elverişli olduğu söylenemez. Bu nedenle kıymetli evraka uygulamada sıklıkla başvurulmaktadır.

Ticari hayatın her aşamasında hatta, vergi borcunun vergi dairesine ödenmesine kadar her aşamada artık nakit para gibi kullanılmaya başlanılan çekler, kıymetli evrakın en önemli türüdür². 6183 sayılı AATUHK' da kamu alacaklarının çizgili çek kullanılarak da

* Arş.Gör.Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü Vergi Hukuku Anabilim Dalı.

¹ İMREGÜN, Oğuz, Kara Ticareti Hukuku Dersleri, İstanbul 1991, s. 535.

² 6183 "Vergi borcunun zamanında ödenmemesi halinde ancak gecikme faizi alınması mümkün olup bu lazimede resmi bir merci bulunan vergi dairesine yatırılmak suretiyle yerine getirilmiş ve vergi borcu dolayısıyla verilen çekin karşılıksız çıkması halinde dairesinin mükelleften alabileceğinden daha fazlasını alması da düşünülemeyeceğinden, düzeltme hakkının yerine getirildiğinin kabulü dikkate alınarak düşme kararı yerine, beraat kararı verilmesi, yasaya aykırıdır." YARGITAY 7 inci Ceza Dairesi, 21.9.1990, E.865/K.9369, ERİŞ, Gönen, Uygulamalı Çek Hukuku, 2 inci Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 1995, s. 416.

ödenebileceği bildirilmiştir³ Yargıtay'ın bir kararında⁴ çek, "...kayıtsız ve koşulsuz muayyen bir bedelin ödenmesi için yapılan bir havale..." olarak tanımlanmıştır.

Doğmuş veya doğacak bir borcun ya da borç verilmek istenen bir paranın ödenmesinde doğrudan para ile ödeme yapılabileceği gibi bir çek düzenlenerek de ödeme yapılabilir⁵. Bankada bir mevduatı bulunan kişi banka hesabını karşılık göstererek bu mevduatı para gibi kullanabilmektedir⁶. Gerçekten de ticari hayatta çekler günümüzde neredeyse paranın yerini alacak bir yaygınlıkta kullanılmaktadır.

Hukukumuzda göre çek keşide etmenin koşulları şunlardır⁷;

-Muhatabın banka olması,

-Çek keşide edenin üzerinde çek keşide edebileceği bir provizyonun bankada varlığı,

-3167 sayılı yasaya⁸ göre, çek keşide edenin çek keşide etmeye ehil olması,

-Çek keşide eden ile banka arasında bir çek keşide etme anlaşmasının varlığı gereklidir.

Müşteri ile banka arasındaki anlaşma iki tarafa da bazı yükümlülükler yüklemektedir. Bu anlaşma ile banka, karşılığı buldukça üzerine çekilen çekleri ödemeyi taahhüt eder. Müşteri ise keşide edeceği çekleri bu hesapta karşılamayı ve anlaşmada tesbit edilen güvenlik önlemlerine uymayı taahhüt etmektedir⁹. Gerçekten de bireyler banka ve sisteme güvenerek bankada keşideciye ait ödenebilecek bir meblağın varlığını düşünmekte ve bu mevduat bir ölçüde para yerine geçmektedir¹⁰.

Yasada muhatap ile ilgili bazı koşullar aranmıştır. TTK 694 üncü maddeye göre, çek ancak bir banka üzerine çekilebilecektir. Bu durumda, Türkiye'de ödenecek çeklerde ödeyecek kimse (Muhatap) olarak ancak bir banka gösterilebilir. TTK 727 inci maddeye göre banka deyiminden amaç, bankalar yasasına tabi olan müesseselerdir. TTK 699 uncu maddeye göre de çek, muhatabın ikametgahında veya başka bir yerde üçüncü bir şahıs tarafından ödenmek üzere keşide edilebilir. Bundan anlaşılması gereken şahıs ikametgahının, ister muhatabın ikametgahı ile aynı yerde, isterse değişik yerlerde olabileceğidir¹¹.

Yargıtay, günümüze değin çek ve karşılıksız çek ile ilgili birçok karar vermiştir. Çekin fonksiyonu ve karşılıksız çekin durumu ile ilgili olarak 3167 sayılı karardan önce verdiği ancak, çekin fonksiyonunu açıklamak bakımından içerik itibariyle geçerliliğini halen koruyan bir kararında¹² şunları belirtmiştir;

"Çek, ticari hayatta kullanılan emin bir ödeme vasıtasıdır. Alacaklı, alacağının keşide tarihinde bankada hazır olacağı kanaati ile çeki karşı taraftan alır. Çekin keşideci ve

³ AYAZ, Ahmet, Vergi Borçlarının Çekle Ödenmesi, Gecikme Zammı ve Çek Tazminatı Uygulaması, Yaklaşım, Yıl 3, Sayı 32, Ağustos 1995. s.78: Bu kanunda 43. maddede çekin tahsil dairesine postaya veya bankaya verildiği tarihte ya da en geç bir gün önceki tarihle düzenlenmiş olması gerektiği bildirilmiştir. Aynı yasanın 44. maddesinde ise, çekin tahsil dairesi ya da bankaya verilme gününde ödemenin yapılmış sayılacağı bildirilmektedir.

⁴ YARGITAY, 11 inci Hukuk Dairesi, 23.9.1976 Tarih, 3852 Esas, 3866 Sayılı Karar.

⁵ DOMANIÇ, Hayri, Karşılıksız Çek, İstanbul 1983, s. 2.

⁶ TUNÇEL, Ahmet Kamil, Çek ile Ödeme Sistemi Üzerine Düşünceler, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Aralık 1995, Yıl 32, Sayı 12, s. 53.

⁷ İMREGÜN, age., s. 580.

⁸ 19.3.1985 tarih ve 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkındaki Kanun.

⁹ YÜKSEL, Ali Said, BATİDER, Cilt II, Ocak 1963, S. 1, s. 39.

¹⁰ TUNÇEL, Çek ile..., s. 54.

¹¹ OĞUZOĞLU, Çetin, Her Yönüyle Çek Sorunları, İstanbul 1984, s. 16.

¹² Y.C.G.K. 22.2.1982 Tarih, 1981V6- 472 Esas, 1982V60 Sayılı Karar.

hamilinin bankaya müracaatında karşılığının olmadığı tespit edilmiş olması ile dolandırıcılık suçunun teşekkül eder." Hernekadar günümüzde karşılıksız çek keşide etme suçu adıyla dolandırıcılıktan ayrı bir suç olarak düzenlense de, karar çekin önemini vurgulaması açısından önemli ve geçerliliğini koruyan bir düşünceyi içermektedir.

II. KARŞILIKSIZ ÇEK KEŞİDE ETME SUÇU

3167 sayılı kanunun yürürlüğe girmesine kadar karşılıksız çek keşide edilmesini cezalandıran bir hüküm mevcut değildi. O zamana kadar TCK'nın 503 üncü maddesine göre dolandırıcılık suçuna hükmedilmekteydi¹³. 3167 sayılı Yasanın, yasanın kapsamını düzenleyen 1 inci maddesi şu şekildedir; *"Bu kanun, çek kullanımı hakkındaki esasları, çek hamillerinin korunmasına dair tedbirleri ve uygulanacak müeyyideleri düzenler. Bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde genel hükümler uygulanır."*¹⁴.

Yasanın 16 ncı maddesi ile karşılıksız çek keşide etmek ayrı ve bağımsız bir suç haline getirilmiştir¹⁵. Çek keşide edebilmek için iki koşul gereklidir: İlki, çek keşide edecek kişi ile muhatap banka arasında çek keşide edilmesi konusunda bir anlaşma bulunmalıdır. İkinci olarak, çek keşide eden kişi ile muhatap banka nezdinde tasarruf edebileceği karşılık, bir başka ifadeyle provizyon bulunması şarttır. Muhatabın tanıdığı kredi sınırı da geçerli karşılığı oluşturur¹⁶. Bu maddeye göre, *"İbraz süresi içinde veya üzerinde yazılı keşide tarihinden önce ibraz edildiğinde, yeterli karşılığı bulunmaması sebebiyle kısmen de olsa ödenmeyen çeki keşide eden kişiler 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar"*. Maddeye göre karşılıksız çek keşide edenler 1 ila 5 yıl arasında çek keşide etmekten men edilebilir veya bu cezayla mahkum edilebilirler. Bu maddenin amacı karşılıksız çek keşide edilmesinin önlenmesi ve böylece piyasaya güven sağlanmasıdır. Bu amaçla çek hamiline ceza hükmünün kesinleşmesine kadar şikayetten vazgeçme hakkı verilmiştir. Bununla, karşılıksız çek keşide eden kişi ceza tehdidi altında borcunu ödemek zorunda kalacaktır. Ancak bu hüküm doktrinde eleştirilmiştir; Borcun ödenmemesi nedeniyle hapisle tazyik etmek çağdaş bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu cezayı çek hamilinin yani alacaklının *"şikayet hakkından vazgeçip geçmemesine bağlamanın ceza mahkemelerini ceza tehdidi ile çalışan icra dairesi haline getirmek"* olarak değerlendirilmiştir¹⁷.

Kanunlarımızda açıkça tanımlanmamasına rağmen 3167 sayılı yasanın 16 ncı maddesi ve TTK 695 inci maddeler birlikte ele alındığında bu suçun belirleyici kısımları ortaya çıkmaktadır. TTK 695 inci maddede bir ödeme aracı niteliğindeki çekin tedavülündeki akıcılık ve güvenin sarsılmaması ve çekin işlerlik kazanması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak maddenin 3 üncü fıkrasında bu suça ilişkin ceza ve müeyyideler tesbit edilmiştir¹⁸. Karşılıksız çek suçunda korunan hukuki yarar *"ekonomik yaşamın ayrılmaz parçası olan çeklere karşı güven duygusu"*dur¹⁹. Bazı yazarlar fıkraya dayanarak hamilin muhatapı dava etme hakkının olmadığını ileri sürmüşlerdir. Sayılan hukuki yaptırımlar, karşılıksızlık hallerinde uygulanabilir ve keşideci bu yaptırımlarla sorumlu tutulabilir. Diğer yandan, karşılığın maliki halen keşideci olduğundan muhatap zenginleşmiş sayılamaz, dolayısıyla, sebepsiz zenginleşme davası da açılmaz²⁰. Doktrinde dava açılmasının mümkün olduğunu ileri sürenler de vardır; çekin ödenmemesi

13 NUHOĞLU, Ayşe, Karşılıksız Çek, Argumentum, Aralık 1990, Cilt I, Sayı 5, s. 63.

14 TÜMERKAN, Somay, Dolandırıcılık Suçu, Karşılıksız Çek Keşidesi Fiileri, 1987, İstanbul, s. 92.

15 NUHOĞLU, Ayşe, Karşılıksız Çek, Argumentum, Aralık 1990, Cilt I, Sayı 5, s. 63.

16 İMREGÜN, age., s. 578. Çekin karşılığının bulunduğu varsayıldığı haller hakkında bkz. DONAY, Süheyl, Son Değişiklikler Açısından Çek, 1 inci Baskı, İstanbul 1986, s. 25-27.

17 İMREGÜN, age., s. 580; TÜMERKAN, age., s. 94.

18 NUHOĞLU, agm., s. 63; ŞİMŞEK, Edip, Hukukta ve Cezada Ticari Senetler, Ankara 1983, s. 420.

19 DONAY, age., s. 99.

20 İNAN, Nurkut, Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk, Ankara 1981, s. 76.

durumunda, kısmen ya da tamamen çekin karşılıksız kalması halinde kusurlu bankanın da sorumlu tutulması kabul edilmelidir²¹.

3167 sayılı yasanın 16 ıncı maddesine göre hamil, muhatap bankaya ibraz süresi içinde ya da üzerinde yazılı keşide tarihinden önce çeki ibraz eder de çekin yeterli karşılığı bulunmazsa bu suç oluşur. Karşılığın kısmen ya da tamamen bulunmaması farksızdır.

III.KARŞILIKSIZ ÇEK'TE BANKALARIN GENEL VE ÖZEL SORUMLULUĞU

A. Karşılıksız Çekte Bankaların Genel Sorumluluğu

TTK dışında, 3167 sayılı kanunla da yukarıda sayılan amaçların gerçekleştirilmesi ve çeklerin pula tabi senetlerin yerine kullanılması yoluyla damga vergisi kaybının önlenmesi amaçlarına yönelik olarak hürriyeti bağlayıcı ceza ve tazminat müeyyideleri saptanmıştır²². Aslında çeklerin bu denli yaygınlaşmalarının nedeni bir vergiden kaçınma sorunu ile ilgilidir. Çekte vade olmaması yasal bir gerekliliktir. Çünkü çekler görüldüğünde ödenir. TTK'da vadeli satışların tümünde senet düzenlenmesi gerektiğini bildirmiştir. Senetteki mebleğin binde 6'sı+20.000 TL Damga Vergisi ödenmesi gerekmektedir. Vade yazılarak verilen çeklerde ise böyle bir zorunluluk yoktur. Bu durum sonuç olarak önemli bir vergi kaybını doğurmaktadır²³.

Borçlar Kanunu madde 96 ve devamı gereğince, muhatap banka keşideciyle yaptığı sözleşme ile ibraz edilen çeki ödemeyi tekeffül etmiştir²⁴. Bankaların sorumluluğu ile ilgili özel düzenlemeler ise 3167 sayılı yasanın 3 üncü maddesi ve çek karnelerinin şeklini düzenleyen TC Merkez Bankası'nın 1 sıra no'lu Tebliği' ne göre belirlenmektedir.

3167 sayılı kanunun 2 inci maddesi ve TTK 202 inci maddeye göre bankalar, akdi ve kanuni sorumluluklarını yerine getirirken gerekli basiret ve itinaı göstermek zorundadırlar²⁵. 3167 sayılı kanunun genel mesuliyet başlığını taşıyan 2 inci maddesine göre bankalar, "*çekle işleyecek hesap açarken çek karnesi verirken ve bu kanunla kendilerine verilen görev ve mükellefiyetleri yerine getirirken bu işlemlerin gösterdiği basiret ve itinaı göstermeğe mecburdurlar.*" Ayrıca bankalar 3167 sayılı yasanın 3 üncü maddesi ve çek karnelerinin şeklini düzenleyen TC Merkez Bankası' nın 1 sıra nolu Tebliği' ne göre²⁶, çek karnelerini bastırırken TC Merkez Bankasının tesbit ettiği şekilde bastırmak ve her yaprağa çek hesabının bulunduğu şubenin adı ve keşidecinin hesap numarasını yazmak zorundadırlar²⁷. Burada basiret ve itina kavramları üzerinde durulmalıdır. Belirli bir banka üzerine keşide edilen çeklerin sık sık karşılıksız çıkması durumunda banka açısından da bir itibar kaybı ortaya çıkmaktadır. Bunun önlenmesi için farklı tedbirler düşünülmüştür²⁸. 3167 sayılı yasa ile bankalara müşterilerine çek hesabı açması ve çek karnesi vermesi sırasında bazı yükümlülükler getirilmiştir²⁹. İlk olarak, muhatap bankalar, çek hesabı açacakları ve çek karnesi verecekleri kişi hakkında istihbarat yaparak güvenli bulmadıkları kimseler hakkında bu tür işlemlere

21 DOMANIÇ, Hayri, Türk Ticaret Yasası Şerhi, Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 1990, s. 756

22 NUHOĞLU, agm., s. 63; ŞİMŞEK, Edip, Hukukta ve Cezada Ticari Senetler, Ankara 1983, s. 420.

23 TUNÇEL, Çek ile..., s. 54.

24 KINACIOĞLU, agm., s.326.

25 KINACIOĞLU, Naci, Kıymetli Evrak Hukuku, 4 ncü baskı, Ankara 1993, s. 327.

26 RG. 24.9.1985gün/ 18878 sayılı RG: Çek karnelerinin şeklini düzenleyen TC Merkez Bankası' nın 1 sıra nolu Tebliği.

27 İMREGÜN, agc., s. 579.

28 YÜKSEL, agc., s. 44-45.

29 İMREGÜN, agc., s. 578.

girişmemelidirler. Aksi halde banka, doğacak zarardan dolayı sorumlu olacaktır³⁰. Banka, hamilin kimliğini ve araştırma sırasında ve çek karnesi verme esnasında elindeki bütün imkanları kullanmak zorundadır. Çek hamilinin de özen göstermesi gereğini hesaba katmaksızın, hamillerin hukukunun korunması için gereken çabayı göstermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük bir sonuç borcu (obligation de resultat) değil, bir iktidar borcudur (obligation des moyens)³¹. Bankaların kredi müşterilerine yaptıkları istihbarat çek karnesi isteyen kişiler için de yapmalıdır. Müşterinin itibarından emin olunduktan sonra karne verilmelidir³². Uygulamada bankaların bu yükümlülüklerine uyduklarını söylemek doğru olmayacaktır.

Yargıtay konuyla ilgili bir kararında³³ şunları ifade etmektedir; "3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkındaki Yasanın 2 inci maddesi uyarınca bankalar, çekle işleyecek hesap açarken ve çek karnesi verirken, gerekli basiret ve itinayı göstermeye mecburdurlar. Davalı bankanın hayali bir kişi adına çek karnesi verdiği iddia olduğuna göre mahkemece bu konuda gerekli araştırma yapılmalı 3167 sayılı yasa uyarınca bankanın gerekli itinayı gösterip göstermediği belirlenmeli davacının uğradığı zararda, bir kusur atfedilip atfedilemeyeceği BK'nın 44 üncü maddesi uyarınca müterafik kusurlu sayılıp sayılamayacağı hususu tartışılıp değerlendirilmeli hasıl olacak sonuç dairesince karar verilmelidir. Eksik inceleme ile yazılı olduğu şekilde hüküm kurulması bozmayı gerektirmiştir"³⁴.

Çekin kısmen yada bütünüyle karşılığının olmaması hallerinde bankanın yükümlülükleri farklı değildir³⁵. Çek, hesabın açıldığı şubeye değil de başka bir şubeye ibraz edilirse şube provizyon ister ve karşılık varsa tümünü, kısmi karşılığı varsa bu kısmını öder³⁶. Banka imza denetimi de yapmak zorundadır. Bankanın imzayı denetlemesi ve başka bir şubeye ibraz konularında Yargıtay'ın bir kararında³⁷ şunlar kaydedilmiştir; "Ticari alanda bir ödeme aracı olan çek, aynı bankanın her şubesine ibraz olunabilir. Bu nedenle çekin bir başka şubeye ibrazı halinde çekteki imza ile sirkülerdeki imzanın karşılaştırılmasına maddeten imkan bulunmadığı gibi soyut imza uygulamasının yapılmamış olması da banka için bir kusur sayılmaz."

3167 sayılı Kanununun 5 inci maddesine göre çekin kısmen ya da tamamen karşılığı yoksa, muhatap banka tarafından, çekin ödenmeyeceği çek üzerine tesbit edilerek ibraz tarihi ve ödememe nedeni yazılarak hamile geri vermek zorundadır³⁸. Ayrıca muhatap banka, kısmen ya da tamamen karşılığı bulunan çeki ödemekle yükümlüdür. Aksi halde, hamilin tazminat talebiyle karşılaşılabileceği gibi para cezası da ödemeye mahkum olur³⁹. 10 uncu maddeye göre, keşide edilen çekin hesapta karşılığı bulunmazsa banka, çek hamiline şu şekilde belirli bir ödemede bulunmak zorundadır; Hamilin ibraz ettiği çek karşılıksız çıkarsa banka bir milyonbeşyüzbin TL ödemek zdurumunda kalır⁴⁰.

30 TEKİL, Fehiman, Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 1994, s. 191. Ancak bankanın sorumluluğu, çek hamilini dikkat ve özen borcundan muaf kılmaz. Yargıtay da bu yönde bir karar vermiştir. Karar şu şekildedir; "... tarafların ne oranda kusurlu olduklarının değerlendirilerek ona göre bir karar verilmesi gerektiğine" hükmetmiştir. Y.11 inci HD. 1.10. 1992.

31 TEKİL, age., s. 191.

32 TUNÇEL, Ahmet Kamil, Çek Kullanımında Bankaların Sorumluluğu, Vergi Dünyası Dergisi, Mart 1996, S. 90, s.163-168.

33 Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 24.5.1982, E. 2564, K. 2491.

34 Y.11.HD. 21.12.1991 T., 9465 E. ve 1162 K.

35 DONAY, age., s. 25.

36 DONAY, age., s. 18.

37 Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 30.3.1965, Tarih 1211, karar için bkz. OĞUZOĞLU, Çetin, Her Yönüyle Çek Sorunları, İstanbul 1984, s. 59.

38 OĞUZOĞLU, Çetin, Uygulamada Bono ve Çek Sorunları, 3 ncü baskı, 1988 İstanbul, s. 188.

39 POROY, Reha, Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 11 inci baskı, İstanbul 1989, s. 259.

40 Daha önce 20.000TL olan bu meblağ 6 nol'u Tebliğ ile 18.6.1993 tarihinde 500.000 TL'ye, 18.2.1995 tarihinde ise 1.500.000 TL'ye çıkarılmıştır.

Bunun yanında, muhatap bankanın üzerine düşen bir takım şekli ödevler de vardır. 7 inci maddeye göre, yeterli karşılığı bulunmayan çek keşidecisine ihtarda bulunulur. İhtarın alınmasından itibaren 7 gün içerisinde, çekin karşılıksız kalan tutarı %10 tazminatla birlikte ödenerek düzeltme hakkının kullanılması gerekmektedir. Aksi halde keşidecinin, karşılıksız çekin ibraz gününden itibaren 10 iş günü içinde, elindeki bütün bankalara ait çek karnelerini ve yapraklarını bunları veren bankalara iade etmesini, düzeltme işlemi yapmaması nedeniyle bir yıl boyunca çek keşide edemeyeceğini iadeli taahhütlü mektupla ihtar etmek zorundadır. 9 uncu maddeye göre, banka, karşılıksız çekin ödenmediğini ve hesap sahibi hakkında gerekli bilgileri TC Merkez Bankasına, düzeltme süresinin sona ermesinden itibaren 10 iş günü içerisinde bildirmek zorundadır. Eğer hesap sahibinin düzeltme hakkı yoksa bu süre çekin ibrazı tarihinden itibaren 10 iş günüdür.

13 üncü maddenin ilk fıkrasında ise, "Bu kanunun 7 inci maddesi uyarınca banka tarafından yapılan ihtar aldığı veya almış sayıldığı tarihten itibaren yedi işgünü içinde geçerli bir sebebe dayanmaksızın çek karnelerini geri vermeyenlere, ilgili bankanın ihbarı üzerine yirmi bin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezası verilir. İlgili banka bu ihbarı yapmakla mükelleftir."

Banka, T.C Merkez Bankasına çekin karşılığı olmaması nedeniyle ödenmediğini ve hesap sahibine ilişkin diğer bilgileri verir. Merkez Bankası çekin karşılıksız olduğunu en geç otuz işgünü içinde diğer bankalara duyurur. İttıla ve duyuru tarihini takibeden onbeşinci günün bitiminden itibaren, bir yıl süresince hesap sahibi ya da onun vekil ve temsilcilerine çek karnesi verilemez ve çekle işleyecek hesap açılmaz⁴¹.

Bankalar çoğunlukla sahte ya da tahrif edilmiş çeklerin ödenmesinden kaynaklanan rizikonun müşteri-keşideci tarafından katlanılması amacıyla çek sözleşmesine özel hükümler koymaktadırlar. Ancak bu hükümlere rağmen banka, inceleme mükellefiyeti dolayısıyla keşideciye karşı her zaman sorumludur⁴². YARGITAY 11 inci Hukuk Dairesinin muhatap bankanın sorumluluğu konusunda ortaya çıkan bir ihtilafta verdiği karar⁴³ şu şekildedir; "Mahkemece toplanan delillere göre, çek keşidecisi ile banka arasında çek anlaşması olup olmaması hamili bağlamayacağı gibi, bir başka şubeye ibrazın da sonucu etkilemeyeceğini, davalı bankanın muhatap şubenin çeki "bloke edilmiştir" kaydını koymakla bedelden sorumluluğu yüklenmiş olduğu düşüncesiyle davanın reddine dair verilen kararın onanmasına oybirliği ile karar verildi". Karardan anlaşılacağı gibi bankalar kanundan doğan mali yükümlülüklerinden özel sözleşmeler yapmak yoluyla kurtulama-maktadırlar. Yargı kararına da konu olan bu düzenlemenin ticari yaşamı ve ticaret erbabını korumak üzere yapılmış olduğu açıktır.

Yasanın 15 inci maddesine göre ise, yasa hükümlerine uymayan bankaların ağır para cezasına mahkum edilmeleri öngörülmüştür. Burada suçun faili doğrudan bankadır. Tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olarak banka genel müdürünün ceza sorumluluğu vardır⁴⁴. Böylece mali sorumluluk ve para cezaları yanısıra mahkumiyet sonucunu doğurabilecek cezai sorumluluk da kabul edilmiştir.

İlkemizde karşılıksız çek sorununa özel bir yasa ile çözüm aranmasına rağmen, bu sorun halen önemini korumaktadır. Bu durum çekin güvenilir bir ödeme aracı olarak yaygınlaşmasını önlemektedir⁴⁵. Gerçekten de yukarıda belirttiğimiz bu genel sorumluluk durumları, karşılıksız çek suçundan mağdur olan kişiyi koruyamamaktadır. Bu nedenle, bazı durumlarda, muhatap bankanın özel sorumluluğu kabul edilerek bir ölçüde bankaların üzerlerine düşen yasal görevleri yerine getirerek suçun oluşmadan önlenmesi için daha dikkatli olmaları sağlanmaya çalışılmıştır..

41 OĞUZOĞLU, age., s. 188.

42 KINACIOĞLU, agm., s. 327.

43 Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 18.10.1983, Tarih 1983/3798-4363 sayılı karar.

44 DONAY, age., s. 16.

45 TÜRK, Hikmet Sami, Karşılıksız Çeki Ödeyen Banka, Keşideciden Ceza İsteyebilir mi?, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu (Bildiriler, Tartışmalar) VIII, Ankara 1991, s. 71.

B. MUHATAP BANKANIN DAVA EDİLEBİLECEĞİ ÖZEL SORUMLULUK HALLERİ

720 inci maddede hamilin müracaat hakkı düzenlenmiştir. Maddede hamilin müracaat hakkını kullanabileceği kişiler "...cirantalar, keşideci ve diğer çek borçluları" bir başka ifadeyle avalistler belirtilmiştir. Burada müracaat borçluları arasında muhatapın sayılmaması nedeniyle hamilin muhatapı dava edip edemeyeceği tartışmalı bir konudur. Ancak bazı hallerde muhatapın dava edilebileceği özel haller vardır⁴⁶.

Karşılığın devri, muhatapın iflası halinde, çekin teyidi halinde, garantili çeklerde, muhatapın kusurlu sorumluluğu, sahte ve tahrif edilmiş çeklere ilişkin özel durumlarda muhatap banka dava edilebilecektir. Ancak bu durumların bir kısmında da dava edilip edilememe konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bu özel durumlara kısaca değinmekte fayda görüyorum;

1. Muhatapın İflası Halinde

TTK. 718 inci maddeye göre, "Hesaba geçirilmek üzere çekilen bir çekin hamili, muhatap iflas etmiş veya ödemelerini tatil etmiş yahut aleyhine yapılan bir icra takibi semeresiz kalmışsa, çek bedelinin nakden ödenmesini muhataptan isteyebileceği gibi imtina halinde müracaat hakkını da kullanır."

Doktrinde bazı yazarlar bu maddeye dayanarak hamilin muhatapı dava edebileceğini savunmuşlardır⁴⁷. Keşidecinin iflası ise, karşılığın devriyle aynı sonuçları doğurmaktadır. Aşağıda karşılığın devri bahsinde bu konuya değineceğiz.

2. Karşılığın Devri Halinde;

Hukumumuzda çek karşılığının muhataba devredilmesi halinde ve keşidecinin iflası hallerinde hamil, muhataptan dava yoluyla karşılığı talebedebilir⁴⁸. Karşılığın devredilmesi halinde hamilin muhatapı dava etmesi imkanı vardır. Keşidecinin iflas etmesiyle iflas açılır ve böylece çekin karşılığı hamile geçmiş olur. Bunun dışında keşidecinin çekin üzerine çekin karşılığını devrettiğini bildirmesiyle gerçekleşen iradi devir ile karşılık hamile devredilmiş olur. TTK 645 inci maddeye göre, iflasın açıldığının ilan edilmesi ile veya devir durumunun muhataba ihbar edilmesinden itibaren çek, yalnızca meşru hamile iade edilerek ödemede bulunmuş olunur⁴⁹.

Hamilin çekin ödenmesini muhataptan isteyebilmesi için çek hesabında bir karşılığın bulunması şarttır. Çekin karşılığının olmaması ya da karşılığı olmakla birlikte, iflasın ilanından veya devir keyfiyetinin muhataba ulaşmasından önce, karşılığın çekilmiş olmaları halinde hamil muhatapı dava edemeyecektir. Bu durumda yalnızca müracaat borçlularına başvurulabilir. Karşılık olmasına rağmen keşideci çekten caymışsa cayma, ibraz müddeti içinde ya da bu süre geçtikten sonra da olsa muhatap aleyhine karşılığın devri davası açılabilir. Çünkü iflasın ortaya çıkmasıyla keşideci karşılık üzerindeki tasarruf hakkını kaybetmiş olur. İradi olarak devretmesi durumunda ise keşideci cayma hakkından vazgeçmiş sayılacağından cayma geçersiz olacaktır⁵⁰.

46 COŞKUN, Muzaffer, Özel Hukukta Karşılıksız Çek ve Hamilin Hakları, İstanbul 1994, s. 70; Bu konuda doktrin deki görüşler için bkz. age. s. 70 vd.

47 ŞİMŞEK, Edip, Hukukta ve Cezada Ticari Senetler, Ankara 1982, s. 415.

48 İNAN, Nürkut, Özel Hukukta Karşılıksız Çek, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Aralık 1981, C.XI- S.2, s. 115

49 COŞKUN, Özel Hukukta..., s. 73.

50 KARAYALÇIN, Yaşar, Ticaret Hukuku Dersleri II, Ticari Senetler, Ankara 1970, s. 348.

Bu durumda, iflasın ilanı veya devir beyanının muhataba ulaşması esnasında, muhatap nezdinde karşılık yoksa muhatabın hamile ödeme yapma zorunluluğu vardır. Ödeme yaptıktan kaçınırsa, hamile muhatabı dava etme hakkı tanınmıştır. Muhatap keşidecinin karşılığı çekmesine rıza göstermişse yine aynı şekilde sorumludur ve dava edilebilir⁵¹.

3. Çekin Teyidi Halinde

Bankanın sorumluluğu için teyidin yetkisiz de olsa bir memur tarafından verilmesiyle bankanın sorumluluğu devam eder. Teyid edilen çek süresinde ibraz edilmesine rağmen ödenmezse, hamilin muhatabı dava etme hakkı vardır⁵².

Teyitli çek muhatap tarafından ödenmezse hamilin önünde iki yol vardır; İlk yol muhatabın dava edilmesi, -ikinci yol ise, diğer çek borçlularına müracaat edilmesidir. Muhatap bankanın ödeme gücünün diğer çek borçlularına göre daha fazla olması muhtemel olduğundan muhatabın dava edilmesi hamilin menfaatına uygundur⁵³.

4. Garantili Çeklerde

Muhatap garantili çeklerde, belirli bir miktara kadar keşide edilen çeklerin çek bedelini ödemeyi garanti etmektedir. Hukukumuzda teyitli çeklerde olduğu gibi, garantili çekler hakkında da bir düzenleme yoktur. 3167 sayılı yasanın 10 uncu maddesindeki birmilyonbeşyüzbin liralık bedelin ödenmesi zorunluluğu garanti sözleşmesi değil, bir kredi sözleşmesi şeklindedir⁵⁴.

5. Muhatabın Kusurlu Sorumluluğu

Karşılığı olduğu halde, haksız olarak ödemedenden kaçınan muhatabın yalnızca keşideciye karşı sorumlu olduğu ve bu sorumluluğun sözleşmeden doğduğu iddia edilmiştir. Hamil yalnızca müracaat borçlularına müracaat edebilir. Eğer hamil, müracaat hakkı sonucunda aldığı miktarı yeterli bulmazsa haksız fiil hükümleri gereğince muhatabı dava edebilir⁵⁵. Ancak yasal bütün yolların tüketilmesi gerekmektedir. Yargıtay'ın bu yolda verdiği bir kararında da bu durum belirtilmiştir; "Bir kambiyo düzenlemesi veya cirosunda taraflar arasında bir temel ilişki mevcut olup, bu nedenle senet veya cironun tarafları arasında biri temel ilişki diğeri kambiyo ilişkisi olmak üzere iki hukuki ilişki meydana gelmektedir. Alacaklı bu iki hukuki ilişkiden her hangi birine dayanarak takip veya dava yoluna gidebilir. Olayda davacı zayi belgesini almış olmakla birlikte bu zayi belgesine dayanarak keşideci hakkında takip yapmış ve takip keşideci(borçlu) itirazı ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine davacı, senedi zayi eden bankaya karşı tazminat davası açmıştır. Oysa davacının bir zararının doğması için, borçlusuna karşı tüm hukuki engelleri denemiş ve alacağını alamamış olması gerekir. bu durumda, davacının evveleminde kendisine senedi ciro eden kimseye karşı esas ilişkiye dayanarak takip ve dava yoluna başvurması, bu yollar sonucunda alacağını tahsil edemediği takdirde bankaya dönmesi gerekir. Bu yollar denenmeden henüz davacının bir zararının doğduğundan bahsedilemeyeceği cihetle bu görüş ve nedenlerle davanın reddi gerekir⁵⁶."

51 COŞKUN, Karşılıksız Çekte Hamilin Müracaat Hakkı, İstanbul 1992, s.69.

52 COŞKUN, Özel hukukta..., age., s. 75-76.

53 COŞKUN, Özel hukukta..., age., s. 76.

54 COŞKUN, Özel hukukta..., age., s. 77.

55 COŞKUN, Özel hukukta..., age., s. 78.

56 Y. 11. HD. 20.10.1988 T. 2011 E. ve 5997 K. YKD, Şubat 1989, S; 2, s. 230 vd.

6. Sahte ve Tahrif Edilmiş Çeklerde Durum;

TTK' nın 724 üncü maddesine göre, "sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödemiş olmasından doğan zarar muhataba ait olur; meğer ki, senette keşideci olarak gösterilen kimseye kendisine bırakılan çek defterini iyi saklayamamış olması gibi bir kusurun isnadı mümkün olsun."

Yargıtay'ın bir kararında, bu yöndeki bir uyuşmazlık şu şekilde karara bağlanmıştır; "Muhatap İsviçre Bankası, davacı bankanın keşideci imzasını kontrol imkanının olmadığını bile bile ödeme yetkisi verdiği göre çek bedelini davacı bankaya ödemekle mükelleftir. İsviçre Borçlar Kanununun 1132 inci maddesine tekabül eden TTK' nın 724 üncü maddesi gereğince sahte ve tahrif edilmiş bir çeki ödemekten doğan zarar muhataba ait olur. O halde kural olarak davacı bankaya ödenmek üzere yetki veren muhatap İsviçre Bankasının çeki bizzat ödemiş gibi sorumlu tutulması gerekir. Kaldı ki, yine TTK' nın 724 üncü maddesi gereğince muhatap bankanın çek defterini iyi saklamak gibi kusurlu davranışı olan keşideciye rücu hakkı da vardır⁵⁷."

Sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödeyen banka bu zarara katlanmak zorundadır. Bir başka deyişle, muhatap banka ödediği miktar için kural olarak keşideciye müracaat edemez. Keşidecinin çek defterini iyi saklayamamış olmasının ardından böyle bir durum ortaya çıkmışsa banka keşideciye rücu edebilir⁵⁸.

Bankalar ibraz edilen çekin sahte olup olmadığını ve tahrif edilip edilmediğini de özen ve dikkatle incelemek zorundadırlar. Kuşku konularında keşideciden bilgi alınmalıdır. Sahte ya da tahrif edilmiş çekin ödenmesi durumunda banka zarara bizzat katlanır⁵⁹. Yargıtay konuyla ilgili bir kararında⁶⁰ şunları belirtmiştir; "Çekle ödeme yapmayı, ödemeyi kabul eden bir bankanın her şeyden önce basiretli bir iş adamı gibi hareket ederek gerekli dikkat ve ihtimamı göstermesi ve tereddüt halinde çeki uzman kişilere incelettirmesi ve gerektiğinde keşideciden tahkik edip alacağı cevaba göre hareket etmesi gerekir."

57 Y. 11. HD. 17.4.1986 T. 1119 E. ve 2300 K. YKD, Temmuz 1986, S; 7, s. 989 vd.

58 COŞKUN, Özel hukukta..., age., s. 79.

59 KINACIOĞLU, Naci, Kıymetli Evrak Hukuku, 4 ncü baskı, Ankara 1993, s. 327.

60 Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 24.5.1982, E. 2564, K. 2491.

SONUÇ;

Ülkemizde mahkemelerde kıymetli evrak türlerine ilişkin sorunlar özellikle son yıllarda artış göstermiştir. Bunlar içerisinde en önemlileri olan ve Yargıtayın "ticari hayatta kullanılan emin bir ödeme vasıtası" olarak nitelendirdiği çekin ödenmemesi halinde bireysel olarak lehtar, sosyal bir gerçek olarak ise tüm ticari suçlarda olduğu gibi toplum da zarara uğramaktadır. Kıymetli evrakın ülkemizde halen en sık ve güvenilir şekilde kullanılan türü olan çekin karşılığının bulunmaması durumunda zararın karşılanması ve tarafların mağdur edilmemesi gerekmektedir. En azından lehdarın zararlarını hafifletecek önlemler alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

Alacaklılar, alacağının bankada hazır olacağı düşüncesiyle çeki karşı taraftan aldıklarından, ekonomik ve ticari durumlarını, ödemelerini, bankada hazır olduğunu düşündüğü karşılığa göre ayarlayabilmektedirler. Karşılığın olmaması kişilerde güvensizlik yaratması yanında uygun şekilde cezalandırılmama da diğerlerini suça teşvik anlamını taşıyabilecektir. Ayrıca dürüst ve prensipli çalışan iş adamlarını ya ilkelerinden vazgeçmek veya ticaret hayatını terk etmek şeklinde zora sokmaktadır. Bu nedenle keşideciye çek karnesi vererek adeta kefil olan muhatap bankanın bu ilişkide kenara çekilmesi ya da bir banka için son derece küçük sayılabilecek meblağlarla sorumluluktan kurtulması düşünülemez.

Muhatap banka farklı yaptırımlar içeren yasal düzenlemelerle genel ve özel olarak birçok yönden sorumlu tutulmuştur. Mahkumiyet sonucunu doğurabilecek cezai sorumluluk yanısıra mali sorumluluk ve para cezaları da kabul edilmiştir. Ancak para cezalarının gerçekten caydırıcı bir düzeye çıkartılması ve enflasyona paralel olarak artırılması mutlak bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonominin ve ticaret hayatının düzenli ve güvenli çalışması için kıymetli evrak ile ilgili gerekli düzenlemeler yapılmalı ve mevcut düzenlemelere uyulması sağlanmalıdır. Genel olarak 3167 sayılı yasanın yeni düzenlemeleri yerinde olmakla birlikte cezaların sürekli güncelleştirilmesi enflasyonist ortam içerisinde mutlak bir zorunluluktur.

Yasanın ikinci maddesiyle bankalara getirilen "*kanunla kendilerine verilen görev ve mükellefiyetleri yerine getirirken bu işlemlerin gösterdiği basiret ve itinaı gösterme*" zorunluluğuna uyulmalıdır. Yasal düzenlemelere rağmen uygulamada bankalar gereken önemi, itina ve basireti göstermemektedirler. Müşteri kazanmak amacıyla çek karnesi dağıtılmasından vazgeçilmelidir. Kredi müşterilerine yapılan istihbarat çalışması bu kişilere de yapılmalıdır. Bu durum piyasada güveni sarsan kişiler için bulunmaz fırsat olmakta ve suçluların bulunmasının oldukça zor olduğu kozmopolit şehirlerde ekonomik suçların artmasına neden olmaktadır. Özel bir yasa çıkarılmasına ve genel sorumluluk halleri dışında özel sorumluluk hallerinin de düzenlenmesine rağmen çek sorunlarının uygulamada halen süregittiğini görmekteyiz. Bu nedenle, özellikle muhatap bankaların üzerlerine düşen basiretli hareket etme ve itina ödevlerini yerine getirmeleri zorunluluğu ilk planda göze çarpmaktadır. Karşılıksız çekte, karşılıksız çek keşide eden kişinin yanında çek defterini gerekli özeni göstermeden veren bankanın da itibar kaybına uğramasını sağlayacak önlemler alınmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AYAZ, Ahmet :Vergi Borçlarının Çekle Ödenmesi, Gecikme Zammı ve Çek Tazminatı Uygulaması, Yaklaşım, Yıl 3, Sayı 32, Ağustos 1995.
- COŞKUN, Muzaffer :Karşılıksız Çekte Hamilin Müracaat Hakkı, İstanbul 1992.
- COŞKUN, Muzaffer :Özel Hukukta Karşılıksız Çek ve Hamilin Hakları, İstanbul 1994.
- DOMANIÇ, Hayri :Karşılıksız Çek, İstanbul 1983.
- DOMANIÇ, Hayri :Türk Ticaret Yasası Şerhi, Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 1990.
- DONAY, Süheyl :Son Değişiklikler Açısından Çek, İstanbul 1986.
- ERİŞ, Gönen :Uygulamalı Çek Hukuku, 2 inci Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 1995.
- İMREGÜN, Oğuz :Kara Ticareti Hukuku Dersleri, İstanbul 1991.
- İNAN, Nurkut :Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk, Ankara 1981.
- İNAN, Nurkut :Özel Hukukta Karşılıksız Çek, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Aralık 1981, C.XI- S.2.
- KARAYALÇIN, Yaşar :Ticaret Hukuku Dersleri II, Ticari Senetler, Ankara 1970.
- KINACIOĞLU, Naci :Kıymetli Evrak Hukuku, 4 ncü baskı, Ankara 1993.
- NUHOĞLU, Ayşe :Karşılıksız Çek, Argumentum, Aralık 1990, Cilt I, Sayı 5.
- OĞUZOĞLU, Çetin :Uygulamada Bono ve Çek Sorunları, 3 ncü baskı, İstanbul 1988.
- OĞUZOĞLU, Çetin :Her Yönüyle Çek Sorunları, İstanbul 1984.
- POROY, Reha :Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 11 inci baskı, İstanbul 1989.
- ŞİMŞEK, Edip :Hukukta ve Cezada Ticari Senetler, Ankara 1983.
- TEKİL, Fehiman :Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 1994.
- TUNÇEL, Ahmet Kamil :Çek Kullanımında Bankaların Sorumluluğu, Vergi Dünyası Dergisi, Mart 1996, S. 90, s.163-168.
- TUNÇEL, Ahmet Kamil :Çek ile Ödeme Sistemi Üzerine Düşünceler, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Aralık 1995, Yıl 32, Sayı 12.
- TÜMERKAN, Somay :Dolandırıcılık Suçu, Karşılıksız Çek Keşidesi Fiileri, 1987, İstanbul.
- TÜRK, Hikmet Sami :Karşılıksız Çeki Ödeyen Banka, Keşideciden Ceza İsteyebilir mi?, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu (Bildiriler, Tartışmalar) VIII, Ankara 1991.
- YÜKSEL, Ali Said : BATİDER, Cilt II, Ocak 1963, S. 1.

